

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TAKİPTEKİ KREDİLER: MUKAYESELİ KRİZ PERFORMANSI

Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ*
İnanç Asım SÖZER**

Özet

Tasarruf açığı bulunan kişilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kredi kuruluşlarından belirli bir maliyetle geri ödemek üzere aldıkları bir borç olan kredi vadesi 90 günü geçmesine rağmen kısmen veya tamamen ödenmeyerek takibe düşebilir. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı, ekonomide bireylerin ve kurumların ödeme kabiliyetini gösterirken, bankalarda da aktif kalitesini ve risk düzeyini gösterir. Bu nedenle oran, ekonominin genel durumu açısından öncü göstergelik niteliği taşıırken, aynı zamanda da her dönemde ekonominin ve bankacılık sektörünün performansının değerlendirilmesinde en çok dikkate alınan göstergelerden biridir. Türkiye’de takipteki kredi oranı 2008 krizinde 2001 krizine göre sınırlı seviyede artmış, birçok AB ülkesine kıyasla da daha düşük bir seviyede belirlenmiştir. Bu olumlu gelişmede, 2001 krizinin ardından hayata geçirilen reformların etkisinin bulunduğu düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Takipteki Kredi, Finansal Kriz, Kredi Riski, Sermaye Yeterliliği

Abstract

The credit which is a debt advanced to a borrower having a saving gap to meet various needs by the credit agencies in return for a certain cost to

*Yardımcı Doçent, Dr., Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Bankacılık Bölümü, e-posta: basakyuce@marmara.edu.tr

**Ekonomist, Türkiye Garanti Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü, Ekonomik Araştırmalar Birimi, e-posta: inancs@garanti.com.tr

be paid back may require legal proceedings when being failed to pay partially or wholly after being overdue for 90 days. While the rate of the non-accruing loans to the rates of total loans shows the solvency of the individuals and enterprise in economy, it shows the asset quality and risk level in banks. Thus, the rate constitutes a leading indicator in terms of the general state of the economy, besides; it has been one of the indicators mostly considered to evaluate the performance of economy and banking sector at all periods as well. The rate of non-accruing loans in Turkey has increased in a limited level during the crises in 2008 compared to the crises in 2001, and set in lower level in contrast with many EU countries. It may be contemplated that the reforms put into practice after the crises in 2001 have effects on this positive improvement.

Keywords: Non-accruing Loans, Financial Crisis, Credit Risk, Capital Adequacy

1. Giriş

Dünya ekonomilerinde yeni finansal araçların çeşitliliğinin artması ve kullanımının yaygınlaşması, karmaşık bir finans sektörünü beraberinde getirmiş, aynı zamanda sermaye hareketlerinin küreselleşmesi ülkelerin finansal krizlere duyarlılığını artırmıştır. Finansal bir araç olan kredi bazen kişi veya kurumların ödeme güçlerinin yetersizliğinden bankalar tarafından takibe alınmakta, bankaların aktif kalitesi bozulurken aynı zamanda finansal riskleri artmaktadır. Kredilerin takibe düşmesinin, ekonomiye ve bankalara birçok maliyeti bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerin birçoğunda, takipteki kredilerin bir sorun olarak ortaya çıktığı gözden kaçırılmamalıdır. Takipteki kredilerin oranı, ekonomide bir öncü gösterge niteliğiyle ekonomi ve banka yöneticilerince yakından izlenen bir orandır. Bu nedenle takipteki kredilerin önceden tahmin edilebilmesi, hem bankalar hem de ekonomi yöneticilerince oldukça önemli bir husus olup, aynı zamanda bankaları kar maksimizasyonu yapabilecek plan ve programı yapabilmeye yetkin kılacaktır.

Türkiye ekonomisi gerek 2001 krizinden sonra hayata geçirilen yapısal reformlar gerekse global ekonomideki likidite bolluğu ile hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bu süreç kredilerin hızla artmasını sağlamış, etkin bir risk yönetimi anlayışıyla takipteki kredi oranının da belirgin bir şekilde gerilemesini mümkün kılmıştır. 2001 krizinden çıkarılan dersler ile Türk bankacılık sektörü ABD’de 2007 yılında başlayan ve dünya geneline 2008 yılında yayılan krizden çok fazla etkilenmemiştir. Takipteki kredi oranı da 2001 krizindeki seyri ile kıyaslandığında oldukça sınırlı bir artış

göstermiştir. AB bankacılık sistemi ile kıyaslandığında, Türkiye’de takipteki kredi oranı göreceli olarak düşük seyretmektedir. Bugün gelinen noktada Türk bankacılık sektörü global finansal sistemdeki yeri, güçlü mali bünyesi, düzenleme alt yapısı ve ülkenin sahip olduğu potansiyel ile dikkatleri çekmektedir. Çalışmada bankacılık sisteminin en önemli entrümanlarından biri olan kredinin takibe düşme durumu nedenleri ve etkileriyle beraber açıklanmış, Türk bankacılık sektörü genel yapısı ile ele alınmış, sektörde takibe düşen kredilerin seyri ve türleri kriz yılları olan 2001 ve 2008 yılları öncelikle ele alınarak incelenmiş, 2008 küresel krizinde takibe düşen krediler seçilmiş AB ülkeleri ve Türkiye ile mukayeseli olarak analiz edilmiştir. Burada amaç kriz dönemlerinde bankacılık sektöründe kredilerin takibe düşme olasılığının arttığını ortaya koymak, ancak sermaye, denetim ve düzenleme yapısıyla güçlü bir finansal sektörün krizlerden beklendiği kadar olumsuz etkilenmediğini göstermektir.

2. Takipteki Kredi Kavramı Ve Kredilerin Takibe Düşme Durumu

2.1. Takipteki Kredi Kavramı

Finansal sistemin temel araçlarından biri olan kredi, Latince’de inanma anlamına gelen “creder” kökünden gelmekte (Parasız, 1994: 19), en temel anlamıyla ise, bankaların kişi veya kurumlara, belirli bir maliyet karşılığında ve belirli bir vadede geri ödenmek üzere verdikleri borç olarak tanımlanmaktadır. Kredi, bankaların topladıkları fonlar yoluyla kaldıraç etkisiyle kaydi para oluşturma olarak da ifade edilebilir (Black, Hashimzade & Myles, 2009: 98).

Bir kredi tahsis edildiğinde, üç alternatif senaryo bulunmaktadır: Birincisi kredinin sorunsuz bir şekilde geri ödenmesi, ikincisi kredinin geri ödenmesinde tamamının veya bir kısmının ödenmemesi sonucunda sorun yaşanması ve hatta bankanın müşteri ile krediyi yapılandırarak müşteri tarafından ödenebilir hale getirilmesi, üçüncüsü ise kredinin geri ödenmemesi nedeniyle yasal takibin başlatılmasıdır. Dolayısıyla kredinin tahsis edilmesinin ardından olası üç senaryonun ikisi takipteki kredi olasılığına işaret etmektedir.

Asıl işlevi finansal aracılık olan bankalar, bu işlevi yerine getirme amacıyla kredi verirken, kredinin geri ödenmeme riskini de üstlenmiş olurlar. Bu risk kredinin türüne göre, kredinin fiyatı ve/veya teminatı ile farklı bir boyut kazanır. Geri ödenmeme riski görece yüksek olan kredilerin faizi yüksek iken, riski görece düşük olan kredinin faizi düşüktür. Benzer şekilde teminatlı ve/veya teminatı likide dönüşme kabiliyeti yüksek kredilerin faizi düşük iken, teminatsız veya likide dönüşme kabiliyeti düşük

teminatlı kredilerin faizi daha yüksek olmaktadır. Diğer bir perspektifle, bankaların bilançosunun aktif tarafında en büyük paya sahip olması beklenen kredilerin geri ödenmesinde sorunların yaşanması, bankaların aktif kalitesini düşürmektedir. Bu nedenle bankalar aktif kalitesini iyi kılacak kredileri tahsis etmeye çalışmaktadır. Çünkü bankalar, krediyi fonlamak için üçüncü şahıslardan mevduat ve benzeri kaynaklar yoluyla finansman sağlamaktadır. Dolayısıyla takipteki kredilerdeki olası hızlı artışlar, bir süre sonra tasarruf sahiplerinin tasarruflarını almak istemelerine ve hatta bu isteklerinde birtakım sorun yaşamalarına neden olabilecektir.

Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 5'inci maddesi gereği, "*tahsil kabiliyetine göre birinci ve ikinci grup dışında yer alan tüm kredi türleri bankalar açısından donuk alacak diğer bir ifadeyle takipteki kredidir*" (Resmi Gazete, Sayı: 26333: m.5). Bu yönetmelikte değişiklik öngören yönetmeliğin 3'üncü maddesine göre ise; herhangi bir kredi 3. gruba alındığı tarihten itibaren en az %20'si, 4. gruba alındığı tarihten itibaren %50'si, 5. gruba alındığı tarihten itibaren de %100'ü oranında özel karşılık ayrılması gerektiği belirtilmiştir (Resmi Gazete, Sayı: 27119: m.3). Bununla birlikte takipteki krediler, kredinin geri ödeme süresinin ne kadar geciktiğine göre farklı yöntemlerle izlenmektedir. Takipteki kredilerin daha yaygın kullanımı ise, 5411 sayılı Bankalar Kanunu'na göre kısmen veya tamamen geri ödemesi 90 günü aşmış kredilerdir.

Temel işlevleri çerçevesinde bankacılık bir risk alma ve yönetme işi olduğundan, bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan risklerin gereğince anlaşılması, ölçülmesi ve iyi yönetilmesi gereklidir (Yüzbaşıoğlu, 2003: 4). Bu çerçevede risk yönetiminden beklenen, bankaların risklerine karşılık gereken sermayeyi ve takibe düşen veya düşmesi muhtemel kredi tutarını belirleyerek ayrılması gereken karşılık tutarını etkin bir şekilde belirlemektir. Ayrıca takibe düşen kredi miktarı aktif kalitesine ilişkin önemli bir gösterge olduğundan, bankanın imajı açısından takibe düşen kredi tutarını sınırlamaya çalışmak da iyi bir risk yönetimi için gereklidir. Başlangıçta bankaların likit kalması ve mudilerin sisteme güveni nedeniyle sorun olarak algılanmayan takipteki krediler, zamanla önemi artarak büyüyen bir sorun haline gelebilir. Gerektiği anda müdahale edilmezse, mali yükü sistemde oldukça yüksek olabilir (Allan Wu, 2002: 50). Takipteki kredilerin yönetimi, bankaların iş süreçlerinde en kritik görevlerinden biridir. Ekonomilerin daraldığı dönemlerde, takipteki kredilerdeki artış

nedeniyle bu görevin önemi daha da artmaktadır (Lawrence & Arshali, 1995: 202).

2.2. Kredilerin Takibe Düşme Nedenleri

Bir kredinin takibe düşmesinde birçok faktör etkili olsa da, temel neden krediyi kullananın gelirlerinde içsel veya ekonominin genelinden kaynaklanan dışsal nedenlerle ve önceden öngörülemeyen bir boyutta düşüş olmasıdır. Ekonomik küçülme dönemlerinde, kredi arz ve talebi daralırken, aynı zamanda mevcut kredilerde geri ödenememe sorunu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca işletmelerin sağlıklı bir şekilde yüksek riskler alarak hızlı büyümesi, şirketin operasyonel başarısızlıkları vb. içsel nedenlerle kredilerde geri ödeme sorunu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan bankanın tahsil yetkinliğini zayıflatan bazı operasyonel sorunlar da, kredilerin takibe düşmesine neden olabilir.

Finansal başarısızlığa uğrayan firmaların sayıca artması; genellikle ekonomideki durgunluktan, sıkı para ve kredi politikalarının uygulanmasından diğer bir deyişle yüksek faiz oranlarından, kur volatilitésinin yol açtığı güven kaybından, siyasi istikrarsızlıktan ve işletmelerin içsel risklerinden kaynaklanabilir (Ataçođlu, 2006: 150). Nitekim firmaların finansal başarısızlıkları konusunda bir model oluşturan Altman da, ekonomideki durgunluğun artması, sıkı para politikasının uygulanması ve borsaların gerilemesi ile finansal başarısızlığın hız kazandığını vurgular (Altman, 1968: 589).

Kredilerin takibe düşmesinde, krediyi kullanan ve kullandıran tarafından kasten veya sehven çeşitli faktörler etkili olsa da, esasen en önemli neden ekonominin içinde bulunduğu durumdur. Ekonominin büyüdüğü dönemlerde finans sektörünün de büyümesi, küçüldüğü dönemlerde finans sektöründe de sorunların belirginleşmesi beklenmektedir. Bu nedenle takipteki kredilerde ekonomi politiği etkin bir rol üstlenmektedir. Kamu otoritesinin önem verdiği ekonomik teori ve politika tercihi, radikal sayılabilecek bazı reformların (özelleştirme ve liberalleştirme gibi) gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Reform süreci sonucunda karşılaşılmaması muhtemel işsizlik sorunu ve tahsili gecikmiş alacakların ortaya çıkaracağı tablo, politik olarak oldukça detaylı bir şekilde değerlendirilmek zorundadır. Bankacılık sektörü uzun süre yapısal zaafılar içinde faaliyette bulunduğunda, temel problemin ekonomik değil, politik olduğu yönünde bir kanaat oluşabilir (Ekren, 2002: 2). Takipteki kredi oranının yüksekliğinde ekonomik ve politik sorunlar kadar düzenleme yoksunluğunun da çok önemli bir etkisi bulunur (Ffrench-Davis, 2001: 52).

Bazen bir stok sorunu olarak da ortaya çıkan takipteki kredilerin miktar olarak oldukça yüksek ve kritik seviyelere ulaşmış olması, takipteki kredi sorunundaki iyileşmeyi geciktirir (Allan Wu, 2002: 50). Önemli olan banka açısından sorunların kaynağının zamanında tespit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınmasıdır.

2.3. Takipteki Kredilerin Ekonomik ve Finansal Etkileri

Finans sektörü ekonomik duruma ilişkin öncü bir göstere konumundadır (Çağlar, 2001: 3). Takipteki krediler, bir ekonomide finans sektörü açısından aktif kalitesini gösterirken, aynı zamanda hane halkının ve reel sektörün de borç ödeyebilme kapasitesini gösterir. Bu nedenle takipteki krediler, reel ekonomi için öncü niteliğinde önemli bir risk göstergesidir. Ekonominin daralma dönemlerinde; hane halkının işsizlik ve refah kaybı riskinin, reel sektörün de gelir kaybı riskinin artması nedeniyle takipteki kredilerde artış görülmekte finans sektöründe aktif kalitesi kötüleşmektedir (Inaba, Takashi, Toshitaka & Takashi, 2005: 114).

Gelişmekte olan ülkelerde kriz sürecinde genellikle para birimlerindeki değer kaybını önlenmek için faiz oranları hızla yükseltilmektedir. Bu ülkelerin yaşadıkları krizler çoğunlukla sadece bir kur krizi olmayıp aynı zamanda bankaların kötü yönetilmesine ve takipteki kredi oranının hızla artmasına neden olarak finansal krizi de beraberinde getirmektedir (Feldstein, 2003: 19). Nitekim IMF Eski Başkan Yardımcısı Anne Krueger de, 1997 yılında Asya krizinin kur krizi ile patlak vermesine rağmen, yüksek seviyedeki takipteki krediler oranının krizde temel sorun olduğunu savunmuştur (Edwards & Garcia, 2008: 6).

Geçmiş dönemlerde yaşanan krizlerden çıkarılan tecrübeler dikkate alındığında; takipteki kredilerdeki artışın reel ekonomide sorunların arttığına işaret ettiği görülür. Bu durumda hükümetler hem ekonomide güven erozyonunu sınırlamak hem de vergi gelirlerinde oluşabilecek muhtemel kaybı kalıcı hale getirmemek için teşvik paketlerine ihtiyaç duyarlar. Takipteki kredilerdeki artış kritik boyutlara ulaşmış ise, hükümetler bankalara kaynak sağlamak zorunda kalırlar. Bu durum bütçe açıklarını ve dolayısıyla reel faizleri artırsa da, güven unsurundaki iyileşme üreticilerde artan talebe bağlı olarak arz rahatlığı sağlar (Claessens, Klingebiel & Laeven, 2001: 177). Bu nedenle takipteki kredi oranı iyi yönetilmesi ve izlenmesi gereken önemli bir risk öncü göstergesi olarak kabul edilir.

Sistemik bankacılık risk göstergelerinden biri olan kredilerin takibe düşme oranının kritik seviyelere yükselmesi, ekonominin dinamikleri

açısından hem bir gösterge hem de bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki geçmiş kriz dönemleri incelendiğinde, takipteki kredilerin rekor seviyelere ulaştığı durumda, ekonominin diğer dinamiklerinde de belirgin bir bozulma olduğu görülür. Tablo 1'den de görülebileceği üzere takipteki kredi oranının rekor seviyelere çıktığı dönemlerde, ülkelerin bütçe açıkları artmakta, ekonomilerde sert daralmalar görülmekte, varlık fiyatları ve para birimleri keskin bir şekilde gerilemekte, reel faizler üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşmaktadır.

Tablo 1. Sistemik Bankacılık Krizi Yaşayan Bazı Ülkelerde Ekonomik Görünüm (1991-1998 Dönemi)

Ülkeler	Kriz Yılı	Takipteki Kredilerin Bütçeye Maliyeti (MİB Gelire Oranı, %)	Takipteki Kredi Oranı (%)	Reel GSYİH (%)	Para Birimindeki Değişim (%)	Reel Faizlerin Ulaştığı Seviye (%)	Reel Varlık Fiyatlarındaki Değişim (%)
Finlandiya	1992	11.0	13	-4.6	-5.5	14.3	-34.6
Endonezya	1998	50.0	65-75	-15.4	-57.5	3.3	-78.5
Kore	1998	37.0	30-40	-10.6	-28.8	21.6	-45.9
Malezya	1998	16.4	25-35	-12.7	-13.9	5.3	-79.9
Meksika	1995	19.3	30	-6.2	-39.8	24.7	-53.3
Filipinler	1998	0.5	20	-0.8	-13.0	6.3	-67.2
İsviçre	1992	4.0	18	-3.3	+1.0	79.2	-6.8
Tayland	1998	32.8	33	-5.4	-13.7	17.2	-77.4

Kaynak: Claessens, Stijn & Klingebiel, Daniela & Laeven, Luc, 2001: 150

1997'de Kore'de yaşanan ekonomik kriz öncesinde takipteki krediler hızla yükselmiş, kriz sonrasında finans sektöründe yoğunlaşma artmıştır. Finans sektöründe yoğunlaşmanın artması takipteki kredilere olumlu yansımıştır. Bu duruma bağlı olarak yoğunlaşmanın takipteki kredileri iyileştirdiği ortaya kalsa da, sermaye yeterlilik rasyosunu iyileştirmeye yetmediği söylenebilir (Chang, 2006: 20). Takipteki krediler; birçok gelişmekte olan ülkede kriz dönemlerinde önemi daha da artan bir sorun olmakla birlikte, bazı gelişmiş ülkelerde de geçmişte kritik seviyelere ulaşmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda deflasyon yaşayan ve hâlâ bu durgunluk sürecinin kısmen sürdüğü Japonya'da takipteki krediler uzunca bir süre önemli bir sorun olmaya devam etmiştir.

2.4. Takipteki Kredilerin Bankaya Maliyeti ve Olası Çözümler

Krediler tahsil kabiliyetine göre sorunlu hâl almasından başlayarak kısmen veya tamamen tahsil edilebilene veya tahsil edilemeyeceği

anlaşılana kadar karşılıklar yoluyla bankaya maliyet yaratarak, kârlılıkta aşağı yönlü baskı oluşturur. Bu süreçte sorunlu kredilerin idaresi operasyonel maliyetleri artırır. Ayrıca bu durum bankaların aktif kalitesini bozarken, yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetini de zayıflattığından, itibar kaybına neden olur. Dünya genelinde birçok ülkede ekonomik kriz yaşanması durumunda, takipteki kredilerin kısa sürede hızla artması ve kaldıraç özelliği ile bankalardan diğer sektörlerle bir domino etkisine neden olması beklenir. Bu durumda bankalarda özkaynak erimesi yaşanırken, sektöre sermaye enjeksiyonu ihtiyacı doğmaktadır.

Sorunlu kredilerin bankaya maliyeti şu şekilde özetlenebilir:

- Sorunlu kredilere tahsis edilen fonlar, daha yüksek getirili alternatif projelere yönlendirilememekte, hatta yasal karşılık ve sermaye ayırmak gerekmektedir.
- Sorunlu kredilerde oluşan risk nedeniyle yerine koyma maliyeti artmaktadır.
- Sorunlu krediler daha yakın takip gerektireceğinden idari ve hukuki giderler yükselir.
- Yöneticilerin zamanının daha verimli alanlarda kullanımı engellenir.
- Bankanın imajı ve piyasadaki ismi olumsuz etkilenir.
- Sorunlu kredi miktarı yüksek olan bankalarda ortaya çıkan düşük getiri ve sınırlı büyüme çalışanların performansını olumsuz biçimde etkileyebilir.
- Kredi tutarında meydana gelecek azalma sebebiyle potansiyel müşteriler kredilendirilemeyebilir (Seval, 1990: 275-276).

Müşterilerin kredi vadesi boyunca takip edilmesi, sorunlu kredilerin erken teşhis edilmesi ve müşteri ilişkileri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda müşterilerin risk takibi; erken uyarı, ön idari, idari ve yasal olmak üzere dört ayrı süreçte gerçekleşmektedir. *Erken uyarı aşaması*; kredi değerliliğini olumsuz etkileyebilecek her türlü içsel ve dışsal gelişmenin müşteri kaydına not edilmesidir. *Ön idari aşaması*, kredinin geri ödenmesinin gecikmeye başladığı ilk aşamayı içerir. Bu süreçte müşteri konu hakkında bilgilendirilir ve karşılıklı görüşme ile kredinin tahsili sağlanmaya çalışılır. *İdari aşamada*, kredi yeniden yapılandırılarak, müşterinin ödeyebileceği bir ödeme planı çıkarılır. *Yasal aşama ise*, takipteki kredi olarak tanımlanan ve geri ödenmeme süresi 90 günü aşmış

kredileri içerir. Bu aşamadaki krediler için yasal yollara başvurularak kredi tahsil edilmeye çalışılır (Krediler ve Dış Ticaret, 2005: 39).

Bankaların sermayelerinde azaltıcı etkiye neden olan sorunlu kredi miktarı analiz edilirken, her bankanın sermayesine veya sorunsuz kredisine oranı dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle sermayesi ya da verdiği kredi miktarı yüksek olan bankalar, daha fazla sorunlu krediyle karşılaşabilme riskini de beraberlerinde taşırlar. Bankalar, krediler ve diğer alacaklardan doğmuş veya doğması muhtemel ancak miktarı kesin olarak belli olmayan zararların karşılanması amacıyla bilançolarında bir gider kalemi olarak karşılık ayırırlar. Karşılık politikası ülkeden ülkeye değişmektedir. Karşılıklar kârı azaltıcı etkisine rağmen, olası riskleri minimize etmesi nedeniyle önemli bir kalemdir.

Takipteki kredilerin çözümü için farklı yöntemler bulunsa da, en yaygın çözüm bankaların krediyi yeniden yapılandırmasıdır. Diğer başlıca çözüm yolları ise; teminatlı krediler için teminata el konularak bunların satışı yoluyla alacağın tahsili, alacaklının kefil varsa kefil üzerinden borcun tahsil edilmesi, alacağın iskonto edilerek bir varlık yönetim şirketine satılması, alacağın zarar kabul edilip silinmesi şeklinde sıralanabilir. Bankaların krediyi yeniden yapılandırması ciddi bir operasyonel yük getirirken, kredinin geri ödenmeme süresine ve kredinin kullanım amacına göre farklı yöntemler izlenebilir.

Uygulamada takipteki kredilere bir çözüm olarak sunulan ancak aslında sorunun büyümesine neden olan diğer bir yöntem de, borcunu ödeyemeyen müşteriye yüksek faizle yeniden kredi verilmesidir. 2008 küresel krizinin çıkış noktası olan eşik altı (sub-prime) krediler, bunun en güncel örneğidir. Kredi borçlarını ödeyemeyen tüketicilerin sayısının her geçen gün artması, bu sorunun çözümüne farklı önlemler alınmasını gerektirdiyse de, her ticari işletme gibi temel amacı yüksek kâr olan bankalar özellikle ABD’de ve İngiltere’de riski yüksek müşterilere yüksek faizle kredi sağlayarak, takibe düşmelerini engellediler (Baykal, 2005: 16). Sorunun çözümüne yönelik alınan bu önlem, sorunu çözmek yerine daha da büyüttüştür.

Takipteki kredilerin çözümünde sıkça kullanılan yöntemlerden biri de, takibe düşen kredilerin varlık yönetim şirketlerine alacak tutarının altında bir tutara satılmasıdır. Takipteki kredileri yönetmek ciddi bir operasyonel yük getirirken, bazı kredilerin tahsili imkânsıza yakındır. Bu nedenle bankalar takipteki kredilerin bir kısmını varlık yönetim şirketlerine satarak, donuk alacaklarını nakde çevirebilirler. Varlık yönetim şirketleri bankacılık sisteminin sorunlu aktiflerini sürekli olarak devralma görevini

üstlenebildikleri gibi, kamu otoritesine devredilen veya tasfiye edilen bankaların sorunlu varlıklarını bir defaya mahsus olarak temizlemekle de görevli olabilirler (Mesutoğlu, 2001: 1). Varlık yönetim şirketleri bankaların donuk alacaklarını değerinin altında bir rakama alarak alacaklı duruma bankalar yerine kendileri geçerler. Bu sayede banka, bir anlamda zarar realizasyonu olarak da algılanabilecek bir işlemle, tahsilinde zorlandığı kredilerini nakde çevirme imkânına kavuşur. Operasyonel yükü azaltması ve aktif kalitesini iyileştirmesi açısından varlık yönetim şirketleri ile bankalar arasında aktif satış işlemleri son dönemde artmıştır. Burada en önemli unsur fiyatın belirlenmesidir. Diğer bir deyişle bir paket olarak satılan takipteki kredilerin satışında paketin alacak değeri ile varlık yönetim şirketine satış değeri arasındaki iskontodur. Satışı yapan bankalar bu iskonto miktarını düşük tutarak yüksek fiyata satma beklentisi içindedirler (NPLAsia, 2009: 1).

3. Türkiye’de Banka Kredilerinin Yapısı Ve Takipteki Krediler

3.1. Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü

Türk ekonomisindeki makro dengesizliklerin bir sonucu olarak, 1990’lı yılların sonunda Türk bankacılık sektörü çok kritik bir sürecin içine girerek, sistemik risklerle karşı karşıya kalmıştır. 1999 yılı sonunda Enflasyonla Mücadele Programı ile sorunların giderilmesi hedeflenirken, programın IMF ile Aralık 1999’da yapılan stand-by anlaşması ile desteklenmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede; Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankaların kısa sürede çözüme kavuşturulması, bankaların rehabilite edilmesi, gözetim ve denetimin artırılması bunun için de yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiş ve sektörün düzenlenmesi ve denetlenmesi ile ilgili olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) yetkilendirilmiştir. 2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisi ve buna paralel Türk bankacılık sektörü son 10 yılda gerçekleştirilen yapısal reformlarla yeniden yapılanmış, çok hızlı bir değişim ve gelişim içine girmiştir (50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007, 2008: 9). Ayrıca makro ekonomik istikrarın sağlanabilmesi amacıyla da, Mayıs 2001’de başlatılan enflasyon ile etkin bir mücadeleyi ve kamu kesiminde mali disiplini öngören yeni bir ekonomik program uygulamaya alınmıştır.

Global boyutta likidite hacmindeki artış, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin başlaması ve uyum çabaları kapsamında yapısal reformlara hız verilmesi ve siyasi istikrarın sağlanması ile iç ve dış talepteki hızlı büyüme

ekonomiye belirgin bir ivme kazandırmıŐtır. Böylece 2002 yılından son küresel krizin etkilerinin hissedildiği 2008 yılına kadar makro ekonomik görünümde ve bankacılık sektöründe kayda değer bir yükseliş trendi izlenmiŐtir. Bu dönemde ekonomide büyüme oranları tarihi ortalamanın üzerine çıkarken, enflasyon yaklaşık 40 yıllık bir aradan sonra ilk defa tek haneli seviyelere inmiŐtir. Değerli TL'nin de etkisiyle, kişi başına milli gelir 10.000 dolar psikolojik sınırını aŐmıŐtır. Bu dönemdeki olumlu geliŐmelerde uygulanan sıkı para ve maliye politikalarının önemi büyüktür. Böylece kamu borç stoğu kademeli bir Şekilde gerileyerek, özel kesimin kaynakları artmıştır. Öte yandan değerli TL, emtia fiyatlarındaki artış ve iç talebin ithalata bağımlılığı nedeniyle yükselen dış ticaret açığı cari işlemler açığını tırmandırmıŐ, ancak özel sektörün 2002 öncesine kıyasla yurtdıŐından kredi kullanımını istikrarlı bir Şekilde artırması ve yüksek global likiditenin sıcak para olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye akımlarının ülkeye girmesi ile bu açığın finansmanında önemli bir sorun yaŐanmamıŐtır.

Tablo 2. Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Mart.10
Gösterge bono faiz oranları	48,7%	80,0%	72,9%	50,7%	27,2%	22,3%	13,9%	21,2%	16,6%	16,5%	8,9%	9,0%
Yıllık enflasyon	68,8%	39,0%	68,4%	29,7%	12,7%	9,4%	7,7%	9,7%	8,4%	10,1%	6,5%	9,6%
Büyüme oranı	-3,4%	6,8%	-5,7%	6,2%	5,3%	9,4%	8,4%	6,9%	4,7%	0,7%	-4,7%	11,7%
GSYH (Milyar TL)	104,6	166,7	240,2	350,5	454,8	559,0	648,9	758,4	843,2	950,5	952,6	986,4
GSYH (Milyar dolar)	247,5	265,4	196,7	230,5	304,9	390,4	481,5	526,4	648,8	742,1	616,8	651,0
Kişi başına milli gelir (Dolar)	4.338	3.907	4.130	3.020	3.492	4.559	5.764	7.021	7.583	9.234	10.440	8.578
Dış Ticaret Dengesi (Milyar dolar)	-9,8	-22,1	-3,4	-6,4	-13,5	-22,7	-33,1	-41,1	-46,8	-53,0	-24,9	-32,4
Cari İşlemler Dengesi (Milyar dolar)	-0,9	-9,9	3,8	-0,6	-7,5	-14,4	-22,2	-32,2	-38,3	-41,9	-14,0	-22,2
Dolar/TL (Ortalama)	0,4201	0,6237	1,2254	1,5058	1,4931	1,4223	1,3408	1,4311	1,3015	1,2929	1,5471	1,5014

Kaynak: TCMB¹ ve TÜİK².

* GSYH verileri, dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi Mart 2010 itibarıyla son 1 yıllık toplamı göstermektedir.

Tablo 3. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü

Milyar TL	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Mart 2010
Aktifler	72,1	104,1	166,4	212,7	249,7	306,5	397,0	484,9	561,2	705,9	798,5	823,7
Mevduatlar	48,3	68,4	117,1	142,4	160,8	197,4	253,6	312,8	357,0	453,5	507,3	528,9
Krediler	21,7	34,2	41,0	56,4	70,0	103,2	153,1	218,1	280,5	366,9	381,0	404,4
Menkul Değerler	12,4	12,0	16,9	86,1	106,9	123,7	143,0	168,3	175,9	207,8	280,9	290,6
Özkaynaklar	2,0	5,0	9,7	25,7	35,5	46,0	53,7	58,0	73,5	82,7	106,5	112,2
Sermaye Yeterlilik Rasyosu (%)	-	-	-	24,2	30,9	28,8	24,2	22,0	19,1	18,1	20,9	20,2

Kaynak: TBB³.

¹ Tablo bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:

[http://evds.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi?cgi=\\$cbtweb](http://evds.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi?cgi=$cbtweb). Erişim: 12 Haziran 2010

² Tablo bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:

<http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.html> Erişim: 12 Haziran 2010

2002 yılından sonra enflasyondaki düşüş ve sıkı maliye politikalarının etkisiyle bankacılık sisteminde mevduatın krediye dönüşüm oranı yükselmiş, ana gelir kaynağı olan menkul kıymet kâr marjı azalmış ve özel sektörün kredi talebi artmıştır. Asıl işlevleri ekonomide tasarruf fazlası ile açığı olanlara aracılık olan bankalar temel görevlerini yerine getirmeye başlamışlardır. Bu durum Türk bankacılık sektöründe başta kredi riski olmak üzere risk yönetiminin önemini artırmıştır. BDDK'nın sektörün bir daha sistemik risklerle karşı karşıya kalmaması için yürürlüğe koyduğu düzenlemeler sektörü yapısal olarak da güçlendirmiştir. Bugün Türkiye'de yürürlükte olan bazı düzenlemeler, 2008 küresel finans krizinden sonra bazı gelişmiş ülkelerin gündeminde de yer almaya başlamıştır. Türk bankacılık sektörünün artan yapısal gücü sermaye yeterlilik rasyosundan da izlenebilir. Basel II standartlarına göre en az %8 olması gereken oran, Türkiye'de ayrıca %12'lik ihtiyati oran adıyla bir yasal kısıt olarak tutulurken, yüksek kârlılığın da etkisiyle %20'yi aşmaktadır. Bu oran 2009 yılına ilişkin ilk verilere göre Portekiz'de %10,3, İrlanda'da %10,6, Slovenya'da %11,6, Polonya'da ve Macaristan'da %13,1 seviyelerinde seyretmektedir (Global Financial Stability Report, 2010: 50). Özkaynakların pasif toplamı içindeki payı da oldukça yükselmiştir.

1999-2002 döneminde hem ekonomik hem de finansal sektöre ilişkin veriler yüksek volatiliteli ve istikrarsız bir görünüme işaret etmektedir. Bu çerçevede sektördeki gelişimi analiz etmek için 2002 yılı sonrası dönemi dikkate almak daha tutarlı olacaktır. Öte yandan Türk bankacılık sektöründe özellikle takipteki kredilerin alt bileşenleri (konut, taşıt, ihtiyaç, kredi kartları) 2004 sonundan itibaren geliştirilmiştir. Veri frekansı açısından bakıldığında ise, 2002 sonrası veri kalitesi ve çeşitliliğinin daha iyi olduğu söylenebilir.

3.2. Türk Bankacılık Sisteminde Takibe Düşen Krediler

Türk bankacılık sisteminde kredilerin takibe düşme oranı; 2001 krizinin ardından kritik seviyelere ulaşırken, 2002 yılından itibaren sektörün geçirdiği yapısal reformlar ve ekonomik koşullardaki iyileşme ile hızla düşüş kaydetmiştir. 2002 yılı sonunda %17,6 olan kredilerin takibe düşme oranı, Mart 2008'de %3,1'e kadar gerilemiştir. Ancak bu oran küresel krizin etkisiyle tekrar yükselerek, Şubat 2010'da %5,1'e çıkmıştır. Şubat 2010 itibarıyla brüt takipteki krediler geçen yılın aynı ayına göre %37'lik oldukça

³ Tablo bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:

http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistik_i_Coklu_Raporlar.aspx?Rid=948. Erişim 12 Haziran 2010

yüksek bir artış oranıyla 21,8 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu artışa rağmen Türk bankacılık sektöründe 2001 krizinin ardından; başta etkin ve yetkin bir denetleme ve düzenleme sisteminin kurulması ve işletilmesi, krize neden olan sorunlara karşı gereken yapısal reformların hayata geçirilmesi ile takipteki kredilerde küresel krize bağlı önemli bir bozulma görülmemiştir. Aksine Merkez Bankası'nın dengeleyici para politikasının bir sonucu olarak faizlerin gerilemesi, sektörde rekor kârları beraberinde getirmiştir.

Tablo 4. 2002-2010 Döneminde Takipteki Kredilerin Seyri (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Subat /2010
Takipteki Kr./Toplam Kr.	17,6	11,5	6,0	4,8	3,8	3,5	3,7	5,3	5,1
Takipteki Ticari Kr./ Toplam Ticari Kr.	19,3	13,4	7,2	5,4	4,1	3,8	3,7	4,9	4,7
Takipteki Tüketici Kr. /Toplam Tüketici Kr.	4,0	2,7	2,7	3,2	3,0	2,9	3,7	6,0	5,9
Takipteki Döviz Kr./ Toplam Döviz Kr.	2,1	0,8	0,6	0,5	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3
Takipteki Tüketici Kr.									
* Takipteki Konut Kr.	2,4	1,3	0,5	0,1	0,2	0,7	1,3	2,1	2,0
* Takipteki Taşıt Kr.	3,8	1,0	0,7	1,2	2,1	4,0	6,4	11,5	11,3
* Takipteki Bireysel Kr. Kartları	5,1	3,8	4,6	7,8	8,0	6,8	7,0	11,6	11,6
* Takipteki İhtiyaç Kr.	1,9	1,8	0,9	1,1	1,2	1,8	3,0	5,5	5,3
Takipteki Ticari Kr.									
* Büyük İşletmelerde Takibe Düşen Kr.						3,8	3,2	3,6	3,5
* KOBİ Kredilerinde Takibe Düşen Kr.						3,6	4,7	7,6	7,2

Kaynak: BDDK⁴.

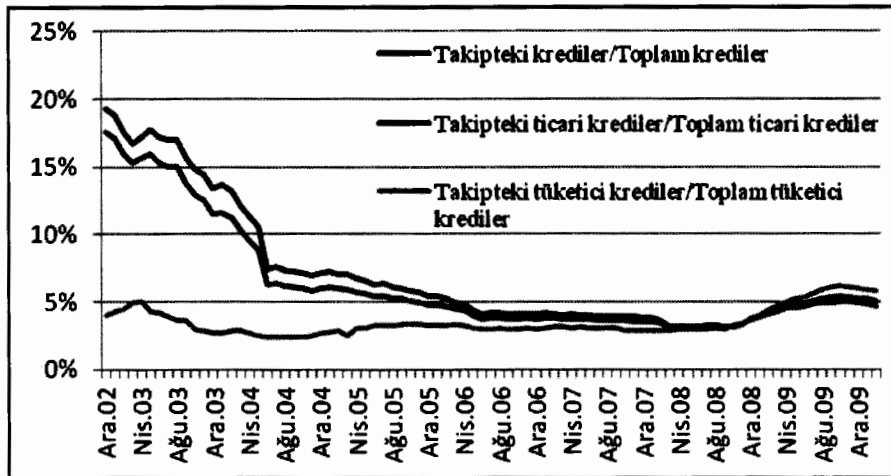
Daha önceki krizlerde vade uyumsuzluğu nedeniyle zarar eden sektör, bu sefer faizlerdeki düşüş trendinden dolayı vade uyumsuzluğu ile kâr elde etmiştir. Vadesi bir ay kadar olan mevduatını düşen faizlere göre yenileyen sektörün, görece yüksek faizle verdiği krediler ve yüksek seviyelerden alınıp politika faizlerindeki düşüşe paralel bono faizlerindeki gerileme

⁴ Grafik bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:

<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx> , Erişim: 10 Mart 2010,

menkul kıymetlerden rekor kârlara ulaşılmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, takipteki kredi oranının 2002'den bu yana gelişimi genel olarak incelendiğinde, oranın istikrarlı bir düşüş gösterdiği, bunun yanı sıra kriz sürecindeki artışın oldukça sınırlı kaldığı görülür. Bununla birlikte toplam krediler içinde payı artan tüketici kredilerinin takibe düşme oranındaki artış, ticari kredilerdeki takibe düşme oranının üzerine çıkmıştır. Burada kredi arzındaki krize bağlı sıkılığın ve ticari kredilere faiz düşüş sürecinin daha kısa sürede ve daha büyük ölçüde yansıtılmasının etkisi bulunmaktadır.

Grafik 1. Tüketici ve Ticari Kredilerde Takibe Düşme Oranları

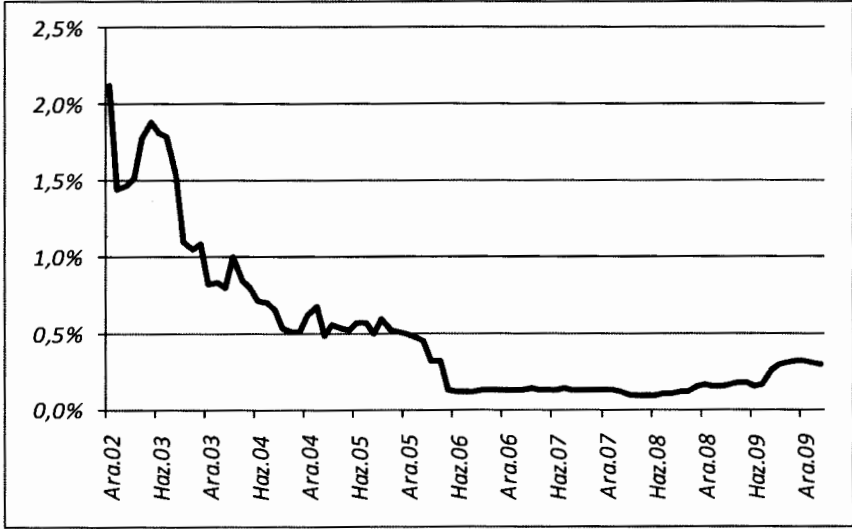
Kaynak: BDDK⁵

3.2.1. Takipteki Döviz Kredileri

Türkiye'de döviz kredisi kullanımına getirilen sınırlama takibe düşen döviz kredilerine de olumlu yansımıştır. Döviz kredisini görece mali ve ticari performansı iyi kurumların kullanabilmesi, takibe düşen döviz kredilerinin de oldukça düşük seviyelerde gerçekleşmesini sağlamıştır. Aralık 2002'de %2,1 olan döviz kredilerinde takibe düşme oranı, Mayıs 2006'da %0,1'e kadar gerilemiş ve bu tarihten sonra yaklaşık iki buçuk yıl boyunca da bu seviyede kalmıştır. Kasım 2008'den sonra takibe düşen döviz

⁵ Grafik bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:
<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx> , Erişim: 10 Mart 2010.

Grafik 2. Döviz Kredilerinde Takibe Düşme Oranları kredilerinde kısmi bir artış görülse de, oran %0,3'ü aşmamıştır.

Kaynak: BDDK⁶.

Takipteki döviz kredilerinin toplam döviz kredileri içindeki payı sınırlı olmasına rağmen, özellikle son dönemde nominal olarak takipteki döviz kredilerinin artışı dikkat çekicidir. Şubat 2010 itibarıyla takipteki döviz kredileri bir önceki yılın aynı ayına göre iki katından fazla artarak 210 milyon dolara yükselmiştir. Takipteki döviz kredilerinin takipteki TL cinsi kredilerden önemli bir farkı, döviz kurundaki değişime bağlı olarak kur riskinin batık kredi maliyetini artırma olasılığıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, takipteki döviz kredilerinin Türkiye’de düşük seyretmiş olması olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

3.2.2. Takipteki Tüketici Kredileri

Tüketici kredilerinin bileşenlerine göre takipteki kredi oranları incelendiğinde, kredi kartları ile taşıt kredileri için oranda kriz döneminde hızlı artışlar kaydedilmiştir. Türkiye’de krizin etkilerinin belirginleştiği Eylül 2008’de %4,7 olan takipteki taşıt kredileri oranı, büyük ölçüde taşıt kredilerindeki daralmanın etkisiyle, Kasım 2009’da %11,9’a kadar

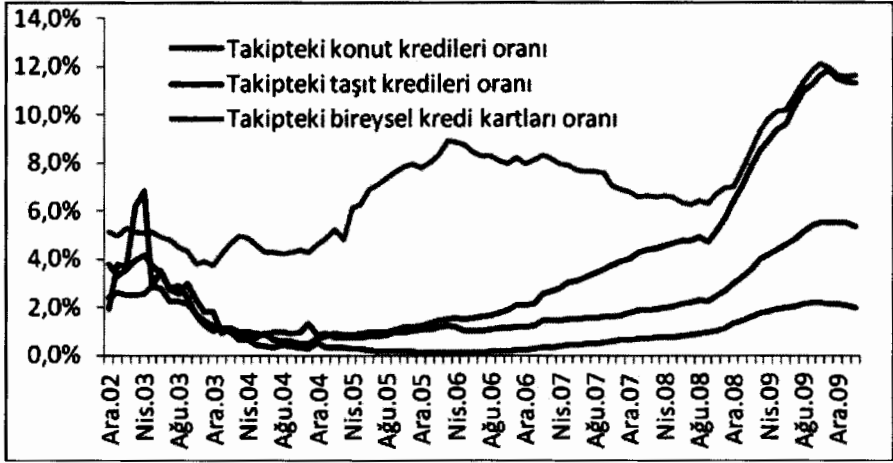
⁶ Grafik bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir.

<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx>. Erişim: 10 Mart 2010,

yükselirken, son aylarda biraz gerileyerek Şubat 2010 itibarıyla %11,3 olarak gerçekleşmiştir. Taşıt kredilerinin takibe düşme oranındaki hızlı artışta taşıt kredileri portföyündeki azalmanın etkisinin fazla olması nedeniyle bu durum kritik bir risk olarak algılanmamıştır. Ancak takipteki bireysel kredi kartı oranının Eylül 2008'de %6,3'ten Şubat 2010'da %11,6'ya ulaşması endişeye neden olmuştur. Öte yandan bu dönemde takipteki konut kredileri %1'den %2'ye, takipteki ihtiyaç kredileri ise %2,3'ten %5,3'e yükselmiştir. Konut ve ihtiyaç kredilerinin takibe düşme oranı, taşıt ve bireysel kredilere göre düşük kalmıştır. Aynı zamanda aslında ihtiyaç kredileri içindeki payı düşük olsa da, kredili mevduat hesaplarının takibe düşme oranı Eylül 2008'de %4,1'den Kasım 2009'da %14,5'e ulaşmış, Şubat 2010'da ise %12,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum en fazla artan takibe düşen kredilerin kredili mevduat hesaplarında olduğunu göstermektedir. Nominal olarak son birkaç ayda bazı alanlarda azalan takipteki krediler, yıllık bazda hâlâ yüksek oranlı artışlara işaret etmektedir. Takipteki krediler Şubat 2010 itibarıyla konut, ihtiyaç ve bireysel kredi kartlarında %50'nin üzerinde artarken, takipteki taşıt kredilerindeki artış %21 ile daha sınırlı kalmıştır. Ancak bu dönemde kredili mevduat hesabının %169 artması, resmi otoritelerin de bir risk unsuru olarak kredili mevduat hesabından bahsetmelerine neden olmuştur.

Takipteki kredi oranının özellikle kredi kartlarında yüksek olmasının önemli bir nedeni de, tüketici kredilerinin %50'sinden fazlasının bireysel kredi kartlarından oluşuyor olmasıdır. Bu durumun oluşturacağı toplumsal tahribatı göz önünde bulunduran Hükümet, Temmuz 2009'da hayata geçirdiği düzenleme ile iki aylık bir süre içinde başvurulması koşuluyla kredi kartı alacaklarının yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, birçok banka kanunda tanımlanan resmi süre dolduktan sonra da gönüllü olarak kredi kartı alacaklarını yeniden yapılandırmaya devam etmişlerdir. Buna karşın stok sorunu nedeniyle kredi kartlarının takibe düşme oranında kayda değer bir iyileşme görülmemiştir.

Grafik 3. Tüketici Kredilerinde Takibe Düşme Oranları

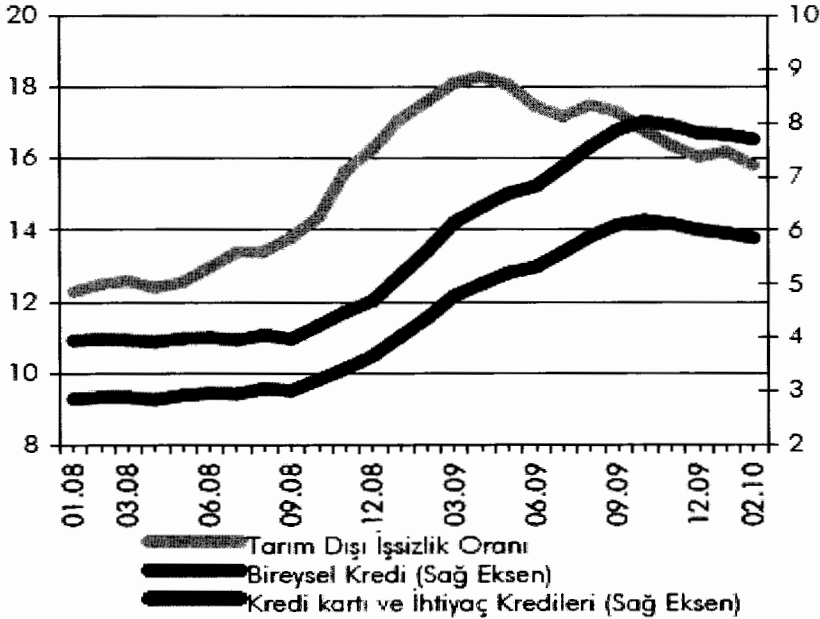

Kaynak: BDDK ⁷

Kredilerdeki artışın da etkisiyle 2010 yılı başında takipteki kredi oranında sınırlı seviyede bir iyileşme görülmüştür. Bu iyileşmede tüketicilerin gelir seviyelerinde görülen kısmi düzelmenin etkili olduğu tahmin edilir. Ayrıca son aylarda mevsimsellikten arındırılmış tarım dışı işsizlik oranı da kademeli bir toparlanmaya işaret etmektedir. Krizle birlikte yaklaşık %18'e ulaşan tarım dışı işsizlik oranı, Şubat 2010'da %16'ya gerilemiştir. İstihdam piyasasındaki iyileşmenin sürmesi halinde takipteki kredi oranının da düşüşünü sürdürmesi beklenebilir. Ancak istihdam piyasasına ilişkin genel beklentiler henüz yüksek seviyelerde seyreden işsizlik oranının kriz öncesi seviyelere ulaşmasının zaman alacağı yönündedir.

⁷ Grafik bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:

<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx> Erişim: 10 Mart 2010

Grafik 4. Takipteki Krediler ve Mevsimsellikten Arındırılmış Tarım Dışı İşsizlik Oranı

Kaynak: Finansal İstikrar Raporu⁸

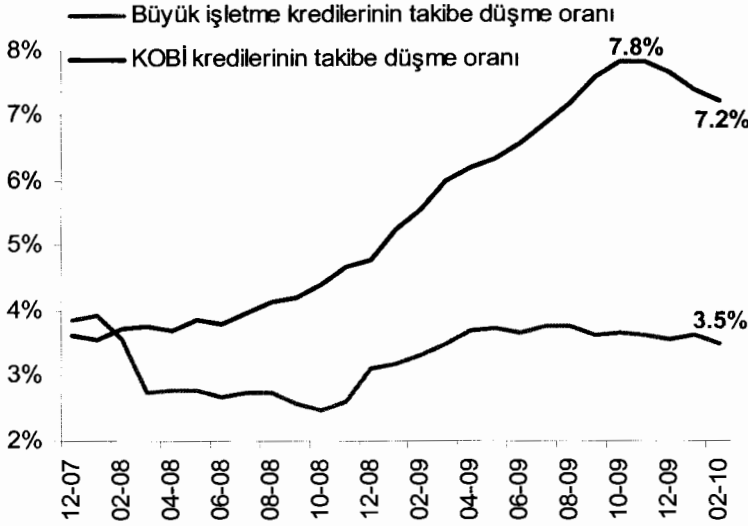
3.2.3. Takipteki Ticari Krediler

Türkiye’de Şubat 2010 itibarıyla ticari kredilerin toplam krediler içindeki payı %67 iken, takibe düşen krediler içindeki payı %62 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum ticari kredilerin müşteri sayısı olarak tüketici kredilerinden daha az ancak daha yüksek tutarlı krediler olmalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan yıllık değişim incelendiğinde, ticari krediler %8,8 artarken, takipteki ticari krediler %26,4 artmış, kısacası daha hızlı bir yükseliş sergileyerek 13,5 milyar TL’ye ulaşmıştır. Türkiye’de takipteki ticari krediler sektörel olarak ele alındığında, tekstil, tarım, toptan ve perakende ticaret sektörleri 2010 yılı başında takibe düşen kredi oranı en yüksek olan sektörler olmuşlardır. Takipteki kredi oranı bazı sektörlerde düşük olmasına rağmen, firma adedinin toplam kredi kullanan firma adedine bölünmesi suretiyle hesaplanan temerrüde düşme oranının yüksekliği sorunun bazı sektörlerde oldukça kritik olduğuna işaret

⁸ Merkez Bankası Finansal İstikrar Raporu, Mayıs 2010: 29.

etmektedir. İnşaat, metal, makine sanayi ve enerji sektörleri bu sektörler arasında sayılabilir.

Grafik 5. KOBİ ve Büyük İşletmelerin Takipteki Kredi Oranları

Kaynak: BDDK⁹,

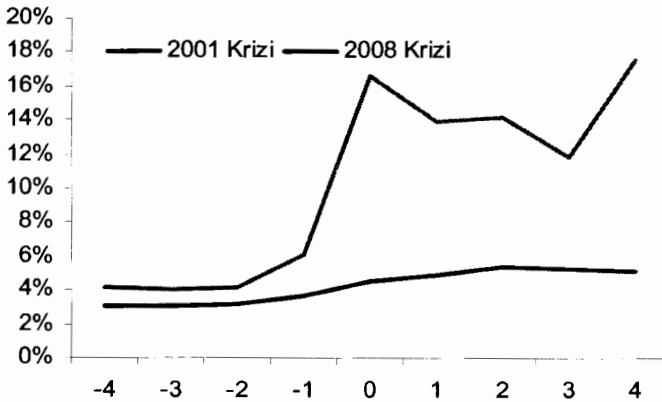
Grafik 5'te büyük işletmeler ile Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) takipteki kredilerin seyri karşılaştırılmıştır. Buna göre KOBİ kredilerinin takibe düşme oranı kriz döneminde hızla artarken, büyük işletmelerde sınırlı seviyede kalmıştır. Bu süreçte; bankaların büyük işletmelere kredi verme iştahının sürmesi, aynı zamanda büyük işletmelerin kredi geri ödeme sıkıntısına düşmeleri halinde bankaların onlara yeni kredi açmaları diğer bir deyişle büyük işletmelerde likidite sıkıntısı yaşanmasını engellemeleri etkili olmuştur. Krizin Türkiye'de etkilerinin belirginleşmesinden önce Haziran 2008'de KOBİ'lerde takipteki kredi oranı %3,8 iken, Kasım 2009'da %7,8'e kadar yükselmiş, sonrasında ise bir parça toparlanarak Şubat 2010 itibarıyla %7,2'ye gerilemiştir. Büyük işletmelerde ise kredilerin takibe düşme oranı Haziran 2008'de %2,7 iken Şubat 2010'a geldiğinde sınırlı bir artışla %3,5'e yükselmiştir. Kısacası KOBİ kredilerinin takibe düşme oranı büyük işletme kredilerine göre oldukça yüksek seyretmektedir.

⁹Grafik bu kaynaktan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:
<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx>. Erişim 10 Mart 2010.

3.2.4. 2001 ve 2008 Krizlerinde Takibe Düşen Kredi Oranının Karşılaştırılması

Türkiye’de takipteki krediler 2008 krizinde 2001 yılında yaşanan krize kıyasla daha sınırlı artışlar göstermiştir. Bu durum iki kriz dönemindeki makro ekonomik değişkenlerde görülen farklılıklara bağlanabilir. 2001 krizinde iç talep bunalımına bağlı olarak bir daralma süreci yaşanırken, mevcut konjunktürde dış talepteki sorunlara rağmen büyümenin motoru yine iç talep olmuştur. İç talepteki canlanma ile birlikte kredi hacmi genişlemiş, bu nedenle takipteki kredi oranı sınırlı düzeyde kalmıştır. 2001’in son çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre %6,1’den %16,6’ya hızla yükselen takipteki kredi oranı, bu dönemden sonraki 2,5 yılda çift haneli seyrederek ortalama %14 olarak gerçekleşmiş ve belirgin bir düşüş trendi görülmemiştir. 2008 krizinde ise takipteki kredi oranı çok az artmakla birlikte, 2001 krizi sonrası yapılan düzenlemelerin etkisiyle, 2001 krizine nazaran çok daha düşük riskli bir görünüm sergilemiştir.

Grafik 6. Takipteki Kredi Oranının 2001 Krizi ile 2008 Krizindeki Seyrinin Karşılaştırılması

Kaynak: BDDK¹⁰.

* Kriz dönemlerinde takipteki kredi oranının t=0 dönemi kabul edilerek, t anından önceki ve sonraki dört çeyreklik dönemin seyri dikkate alınmıştır.

¹⁰ Tablo bu kaynaklardan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:

<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx>, Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri (2009). Türkiye Bankalar Birliği. Erişim: 15 Mart 2010.
http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Raporlar.aspx. Erişim 15 Mart 2010.

Tablo 5. 2001 ve 2008 Krizlerinde Takibe Düşen Kredilerin Seyri

Ara.00	Mar.01	Haz.01	Eyl.01	Ara.01	Mar.02	Haz.02	Eyl.02	Ara.02
4,1	4,0	4,3	6,1	16,6	14,1	14,0	12,4	17,4
Ara.07	Mar.08	Haz.08	Eyl.08	Ara.08	Mar.09	Haz.09	Eyl.09	Ara.09
3,0	3,1	3,3	4,0	4,4	5,4	6,1	5,7	5,5

Kaynak : BDDK¹¹.

3.3. Türkiye’de ve Seçilmiş AB Ülkelerinde Kredilerin GSYİH’den Aldığı Pay ve Takipteki Kredi Oranlarının Karşılaştırılması

AB ülkelerinde ve Türkiye’de Toplam Kredilerin GSYİH’den aldıkları pay Tablo 6’da izlenmektedir.. AB ülkelerinin ortalaması dikkate alındığında GSYİH’larının yaklaşık 1,5 katı kredi yaratıldığı görülür. Türkiye’de ise GSYİH’nın sadece %40’ı kadar kredi yaratılabilmektedir. Özellikle gelişmiş AB ülkelerinde yaratılan kredi miktarı GSYİH’nın yaklaşık 2-3 katı kadardır. AB’nin yeni üyelerinde ise yaratılan kredi miktarı AB ve Euro Bölgesi’nin oldukça altında seyretmektedir. Dolayısıyla finans sektöründen reel sektöre kaynak aktarımının zayıflığı bu tabloda açıkça görülür.

¹¹ Tablo bu kaynaklardan yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir:
<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx>, Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri (2009). *Türkiye Bankalar Birliği*. Erişim 15 Mart 2010,
http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Raporlar.aspx .
 Erişim: 15 Mart 2010.

Tablo 6. AB Ülkelerinde ve Türkiye’de Kredilerin GSYİH’den Aldıkları Pay (%) (2008)

Ülkeler	Kredi/GSYİH	Ülkeler	Kredi/GSYİH
Lüksemburg	553	İtalya	115
İngiltere	282	Estonya	105
İrlanda	259	Letonya	99
Danimarka	238	Slovenya	93
Hollanda	185	Yunanistan	91
İspanya	181	Finlandiya	90
Portekiz	170	Bulgaristan	74
Romanya	37	Macaristan	72
Avusturya	149	Litvanya	65
Polonyo	44	Çek Cumh.	52
İsveç	130	Slovakya	47
Almanya	129	Euro Bölgesi	138
Belçika	117	AB 27	154
Fransa	117	Türkiye	40

Kaynak: Finansal İstikrar Raporu¹²

2008 küresel krizi ile takipteki kredi oranının 2009 yılında hızla yükselmesi Türkiye’ye özgü bir durum olmamakla birlikte, AB ülkelerine kıyasla görece en düşük oranlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Türkiye’de kredilerin takibe düşme oranı 2008 yılında %3,7’den 2009 yılında %5,3’e yükselirken, söz konusu oran Romanya’da %6,5’ten %14,8’e, Letonya’da %3,6’dan %16,4’e, Litvanya’da ise %4,6’dan %19,4’e

¹² Merkez Bankası Finansal İstikrar Raporu, Mayıs 2010: 41

yükselerek çok hızlı artış kaydetmiştir. Kriz döneminde takipteki kredi oranı hızla yükselen ülkelerin AB'ye sonradan üye olan, henüz gelişimini ve Birliğe entegrasyonunu tamamlayamamış ülkeler oldukları gözardı edilmemelidir.

Tablo 7. Seçilmiş AB Ülkelerinde ve Türkiye'de Takipteki Kredi Oranı (%)

Ülkeler	2007	2008	2009
Avusturya	2,2	1,9	2,3
Belçika	1,1	1,7	2,7
Bulgaristan	2,1	2,5	6,0
Çek	2,8	3,3	5,3
Estonya	0,4	1,9	5,2
Hırvatistan	4,8	4,9	6,4
İngiltere	0,9	1,6	3,3
İrlanda	0,8	2,6	7,5
İspanya	0,9	3,4	5,1
İsveç	0,6	1,0	2,0
İtalya	4,6	4,9	6,2
Letonya	0,8	3,6	16,4
Litvanya	1,0	4,6	19,4
Macaristan	2,3	3,0	5,9
Polonya	5,2	4,4	7,0
Portekiz	1,5	1,9	2,8
Romanya	4,0	6,5	14,8
Slovakya	2,5	3,2	4,3
Slovenya	1,8	1,8	2,3
Yunanistan	4,5	5,0	7,2
Türkiye	3,5	3,7	5,3

Kaynak: Global Financial Stability Report¹³

* Ülkelerde takipteki kredi tanımları arasındaki farklılıklar, tablo değerlendirilirken göz önünde bulundurulmalıdır.

¹³ IMF Global Financial Stability Report, April 2010: 213-214

Takipteki kredi oranının görece düşük olduğu Türkiye’de ise, AB’nin gelişmiş ülkeleriyle benzerlik görülmektedir. Takipteki kredi oranları Avusturya, Belçika, İngiltere, İsveç ve Portekiz’de çok fazla yükselmezken, İtalya, İspanya, Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan’da biraz daha yüksek çıkmıştır.

Takipteki kredi oranı Türkiye ve AB ülkeleriyle mukayese edildiğinde, Türk bankacılık sektörünün risk düzeyi açısından AB ülkelerine göre çok daha olumlu bir görünüm sergilediği görülür. Nitekim uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının ve yerli-yabancı yatırımcıların son kriz döneminde Türkiye’ye ilişkin değerlendirmelerine göre, Türkiye’nin diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla krizden az etkilenmesinde mali performansının yanı sıra güçlü bankacılık sektörünün etkili olduğu vurgulanır.

3.4. Türkiye’de Takipteki Kredilere İlişkin Yasal Çerçeve

Türkiye’de takipteki kredilerin neden olduğu riskleri minimize etmek için karşılıklar politikası uygulanmaktadır. Karşılıklar, *genel* ve *özel* olmak üzere ikiye ayrılır. Türkiye’de *genel karşılıklar*, standart nitelikli nakdi krediler toplamının %1’i ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi krediler toplamının %0,2’si oranında, yakın izlemedeki nakdi krediler toplamının ise % 2’si ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi krediler toplamının %0,4’ü oranında ayrılır. Takibe düşen kredilerin geri ödenmeme ihtimali nedeniyle ayrılan *özel karşılıkların* belirlenmesinde ise, yasal alt sınırlar olmakla birlikte, banka kendi inisiyatifi ile takipteki kredilerin tamamına kadar da karşılık ayırabilmektedir (Resmi Gazete, Sayı: 27119: m.2). Kredi zararları için karşılık ayrılması, kredi riski yönetiminin önemli bir parçası olup, banka sermayesini ve kârını olumsuz yönde etkilemektedir. Kriz koşullarını gözeterek BDDK, 23 Ocak 2009’da karşılıklar yönetmeliğinde yaptığı değişikliği 6 Mart 2010’da uzatma kararı alarak 1 Mart 2011 tarihine kadar geçerli olmak üzere, ikinci grupta yer alan kredilerin durumuna göre üç defa daha yeniden yapılandırılması kolaylığı sağlarken, yapılandırılan kredisini geri ödeyenleri de rahatlatacak bir düzenlemeye gitmiştir. Ayrıca yine 1 Mart 2011’e kadar geçerli olmak üzere, operasyonel riske esas tutar hariç, kredi ve piyasa riskine esas tutar üzerinden hesaplanan sermaye yeterlilik rasyosu %16 ve üzerinde olan bankalara kredi kartı haricindeki nakdi krediler için genel karşılık oranını %0 olarak belirleme hakkı tanımıştır (Resmi Gazete, Sayı: 27513: Geçici Madde).

2008 küresel krizinin ardından, küresel finans sektöründe düzenleme ihtiyacı belirginleşmiş, bunun için Finansal İstikrar Forumu'nun (Financial Stability Forum, FSF) etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin de üye olduğu FSF, ekonomide büyüme ve küçülme dönemlerinde farklı düzenleme gereksinimini dikkate alarak, bu döngüsellik (procyclicality) soruna çözüm aramıştır. Döngüselligi azaltma konusundaki çalışma alanlarından biri de, kredi ve diğer alacaklar için karşılık ayırma hususudur. Küresel düzeyde, bankalar genellikle kredi zarar karşılıklarını gerçekleştiren zarar (incurred loss) yaklaşımına göre ayırmakta, fakat mevcut yaklaşım döngüsel nitelikli ekonomik etkileri olduğu gerekçesiyle sorgulanmaktadır. Bu yaklaşımın bir alternatifi ise, dinamik karşılık uygulamasıdır. Beklenen zarara (expected loss) dayanan dinamik karşılık ayırma uygulamasında temel ilke; uzun vadeli beklenen takibe düşecek kredi tahminini dikkate alarak, belirli bir dönemde takibe düşecek kredilere göre karşılık ayarlaması yapılmasıdır (Finansal Piyasalar Raporu, 2009: 62). Dinamik karşılık uygulamasında, gerçekleşmiş zararları dikkate alarak kârlılık üzerinde volatilité oluşturmamak için, beklenen zararlar esas alınarak bankaların daha istikrarlı bir kârlılığa ulaşmaları hedeflenmiştir.

Türk bankacılık sektörü için uluslar arası gündemin de bir sonucu olarak son dönemde dinamik karşılık uygulaması yer yer tartışılmaktadır. Bu uygulama, Türkiye'de 2011'den itibaren yürürlüğe girmesi hedeflenen mali kural ile benzer yapıdadır. Her iki yaklaşımda da, ekonomik büyüme dönemlerinde rezerv birikimi hedeflenirken, ekonomideki daralma dönemlerinde büyüme dönemlerinde sağlanan rezervlerin kullanılarak kriz nedeniyle oluşan zararların hafifletilmesi amaçlanmaktadır.

4. Sonuç

Türkiye'de 2001 krizi öncesi istikrarsız ve sağlıksız yapıdaki bankalar, asıl işlevleri olan finansal aracılığı yerine getirememekte, ağırlıklı olarak kamu sektörünü finanse etmekteydiler. Türk bankacılık sektörü 2001 krizinin ardından, Türkiye ekonomisindeki gelişime paralel olarak, önce denetim ve düzenleme açısından sonra da mali açıdan yapısal reformları gerçekleştirmiş ciddi bir değişim ve gelişim sürecine girmiştir. Ekonomide izlenen sıkı para ve maliye politikasının yanı sıra küresel boyutta artan likidite ile Türkiye'de büyüme oranı hızlanmış ve enflasyon oranları tek haneli seviyelere kadar gerilemiştir. Değerli TL ve düşmeye başlayan faiz oranlarının etkisiyle kredi talebi hızla artmış, kredi arzı da standartların gevşemesi ile kademeli bir şekilde yükselmiştir. Bu durum sağlıklı ve sürdürülebilir bir finansal sistemin oluşması için kredi riskinin daha iyi yönetilmesini gerekli kılmış, 2001 krizi sonrasında bankalarda risk yönetimi

anlayışı, BDDK'nın etkin denetim ve düzenlemeleriyle yerleşmiştir. 2007 yılında ABD'de takipteki konut kredilerinin hızlı artışı ile başlayan, tüm dünyaya yayılan ve etkileri günümüzde de süren ve önümüzdeki birkaç yılda da sürmesi beklenen küresel krizden, Türkiye ekonomisi 2001 krizinden çıkardığı dersler nedeniyle çok yara almadan çıkmayı başarmıştır. Türk bankacılık sektörü sağlıklı bir yapıya kavuşmuş, sermaye yeterlilik oranı yaklaşık %20'lere yükselmiş ve faiz oranları ilk defa tek haneli seviyelere çekilmiştir. Düşük faiz ortamı; tüketici ve reel sektör güveninde kalıcı bir iyileşme sağlayarak, kredi talebinde güçlü bir artışı desteklemeye başlamıştır. Buna paralel kredi riskinin iyi yönetilmesinin önemi biraz daha artmıştır.

2002 yılı öncesinde düzenleme ve denetleme kabiliyetinin zayıflığı, bankaların yüksek risk iştahı ve yaşanan krizler, takipteki kredilerde hızlı artışa neden olmuştur. Ekonomideki toparlanma ile birlikte gerileyen ancak son krizle birlikte tekrar yükselişe geçen takipteki kredi oranı, 2001'deki krize kıyasla oldukça sınırlı bir artış göstermiştir. Bankaların bir krediyi verme isteğinde ve fiyatlamasında, kredinin geri ödenme kapasitesi belirleyici bir faktördür. Gerek şirketlerin gerekse tüketicilerin geri ödeme kapasitesi ise ekonominin genel durumu ile paralellik gösterir. Bir ülkede toplam talep koşullarının iyimser bir görünüm sergilediği dönemlerde, firmaların artan iş hacmine ve tüketicilerin de artan gelir düzeylerine bağlı olarak, geri ödeme kapasitesinin iyileşmesi beklenir. Geri ödeme kapasitesinin belirlenmesinde, faizlerin ve kurların da önemi büyüktür. TL'nin değerlenmesi, gerek beklentiler kanalıyla gerek iç talep koşullarını artırmasıyla, geri ödeme kabiliyetini geliştirecektir. Aynı zamanda teminatlı kredilerin teminatsız kredilerine göre geri ödenme kapasitesi daha yüksek, faizleri ise daha düşüktür.

Türkiye'de takipteki kredi oranı, kredilerdeki hızlı artışa ve dünyada yaşanan küresel krize rağmen çok fazla yükselmemiş, hatta gelişmiş AB ülkeleri düzeyinde gerçekleşmiştir. Kriz sürecinde tüketici kredilerinin takibe düşme oranı ticari kredilerin üzerine çıkmış, özellikle de takipteki bireysel kredilerin ve taşıt kredilerinin oranı artmıştır. KOBİ kredilerinin takibe düşme oranı da büyük işletmelere göre çok daha yüksektir. Bu durum kriz dönemlerinde tüketicilerin ve KOBİ'lerin bankalar açısından riskli müşteriler olduklarının bir göstergesidir. Genel olarak Türkiye ekonomisinde görülen gelişmeler ve hayata geçirilen reformlar sayesinde önümüzdeki dönemde Türkiye'ye ilişkin beklentiler oldukça olumlu yöndedir. Buna bağlı olarak Türk bankacılık sektöründe kredi riski

açısından önemli bir yeri olan takipteki krediler oranının önümüzdeki dönemde gerilemeye devam edeceği tahmin edilmektedir.

Kaynakça:

- Allan Wu, Xiaojun (Eylül 2002). *An Examination of China's Non-performing Loan Issue*. USA: Massachusetts Institute of Technology Department of Architecture.
- Altman, I. Edward (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and The Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal Of Finance*. Vol. 23, 589-609.
- Ataçoğlu, Hüsametdin (2006). "Kredi Riski Takibi, Sorunlu Krediler ve Erken Uyarı Sistemleri", *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (23.01.2009). *Resmi Gazete*. Sayı: 27119.
- Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (06.03.2010). *Resmi Gazete*. Sayı: 27513.
- Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (1.11.2006). *Resmi Gazete*. Sayı:26333.
- Bannock, Graham & Baxter, Ron & Davis, Evan (2003). *Dictionary of Economics*. (Fourth Edition) USA: The Economist.
- Baykal, Esra (Temmuz 2005). Yüksek Riskli Müşterilere Yüksek Faizli Kredi İmkânı. *Activeline Bankacılık, Finans, İnsan Kaynakları ve Teknoloji Gazetesi*. Sayı:64.
- BDDK. Erişim: 10 Mart 2010,
<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Gelismis.aspx>
- Black, John & Hashimzade, Nigar & Myles, Gareth (2009). *Dictionary of Economics*. (Third Edition) USA: Oxford.
- Claessens, Stijn & Klingebiel, Daniela & Laeven, Luc (Temmuz 2001). "Financial Restructuring in Banking and Corporate-Sector Crises". Ed: Dooley, P. Michael & Frankel, A. Jeffrey. *Managing Currency Crises in Emerging Markets*. USA: The National Bureau of Economic Research.

- Çağlar, A. Bülent (Mayıs-Haziran 2001). Risk Yönetimi Önemli Mi?. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*. 18, 3-4.
- Edwards, Sebastian & Garcia, Marcio (2008). *Financial Markets Volatility and Performance in Emerging Markets*. USA: University of Chicago Press.
- Ekren, Nazım (Ağustos 2002). Sayı 29. Bankacılık Reformlarının Ekonomi Politikası. *Activeline Bankacılık, Finans, İnsan Kaynakları ve Teknoloji Gazetesi*.
- Eratay, Sertan (Temmuz-Ağustos 2003). Kredi Riskinin Tanımı, Ölçümleme Yöntemleri ve Modelleri. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*. 31, 42-53.
- Feldstein, Martin (2003). *Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies* USA: University of Chicago Press.
- Ffrench-Davis, Ricardo (2001). *Financial Crises in "Successful" Emerging Economies*. Washington: Brookings Institution Press.
- Finansal İstikrar Raporu (Mayıs 2010), *Merkez Bankası*, Sayı 10. Ankara.
- Finansal Piyasalar Raporu (Aralık 2009). *BDDK*, Sayı:16. Ankara: BDDK Yayınları.
- Global Financial Stability Report (April 2010). *IMF*. Washington DC: Reported by IMF.
- Güncel Ekonomi (2009). *Garanti Bankası*. İstanbul: Garanti Bankası Ekonomik Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları.
- Güncel Ekonomi (2010). *Garanti Bankası*. İstanbul: Garanti Bankası Ekonomik Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları.
- Inaba, Nobuo & Kozu, Takashi & Sekine, Toshitaka & Nagahata, Takashi (April 2005). "Non- Performing Loans and The Real Economy: Japan's Experience". No 22. *BIS Papers*.
- Krediler ve Dış Ticaret (2005). *Garanti Bankası*. İstanbul: Eğitim Merkezi Dokümanları.
- Lawrence, Edward C. & Arshadi Nasser (February 1995). A Multinomial Logit Analysis of Problem Loan Resolution Choices in Banking. *Journal of Money, Credit and Banking*. 27(1), 202- 216.

- Mesutoğlu, Berk (Mayıs 2001). “Sorunlu Aktiflerin Varlık Yönetimi Şirketlerince Tasfiyesi –Ülke Örnekleri”. *BDDK MSDP Çalışma Raporları*: 2001/3.
- NPLAsia (October 2009). *PriceWaterhouseCoopers*. Number:11.
- Parasız, M. İlker (1994). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*. (5. Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Seval, Belkıs (1990). *Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- TBB. Erişim: 12 Haziran 2010,
http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Coklu_Raporlar.aspx?Rid=948
- TBB. Erişim: 15 Mart 2010,
http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Raporlar.aspx
- TCMB. Erişim: 12 Haziran 2010, [http://evds.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi?cgi=\\$cwtweb](http://evds.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi?cgi=$cwtweb)
- Tina Chang, Yoonhee (September 2006). “Role of Non-Performing Loans (NPLs) and Capital Adequacy in Banking Structure and Competition”. *Centre for Competition Policy Working Paper*. United Kingdom.
- TUİK. Erişim: 12 Haziran 2010,
<http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>
- Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri (2009). *Türkiye Bankalar Birliği*. Erişim: 15 Mart 2010,
http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Raporlar.asp
- Yüzbaşıoğlu, A. Nejat (16 Ocak 2003). “Risk Yönetimi ve Bankaların Denetimi”. *Risk Yönetimi Konferansı*, İstanbul: Slâyt 4.
50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007 (2008). *Türkiye Bankalar Birliği*. Yayın No.262. İstanbul: TBB Yayınları.

